

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2024.017

Barbara Dobrowolska

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet w Siedlcach

ORCID: 0000-0003-2309-097X

barbara.dobrowolska@uws.edu.pl

**SYSTEM EDUKACYJNY W HESJI
NA PRZYKŁADZIE SZKÓŁ OGÓLNOKSZTAŁCĄCYCH.
ICH WIELOKULTUROWOŚĆ I SYTUACJA DZIECI
MIGRANTÓW W HESKICH SZKOŁACH**

**The Educational System in Hesse
on the Example of General Education Schools.
Their Multiculturalism and the Situation
of Migrant Children in Hessian Schools**

Streszczenie

Artykuł jest próbą ukazania edukacji na przykładzie jednego z krajów związkowych Niemiec, jakim jest Hesja. Skupia się on na wielokulturowości nie tylko landu, ale przede wszystkim samej edukacji. Ukazuje wieloaspektowość w edukacji, będącej konsekwencją bardzo złożonych struktur demograficznych, kodów kulturowych, zjawiska stratyfikacji społecznej, wpisujących się w rzeczywistość społeczną niemieckich szkół, w tym także szkół w Hesji. Celem artykułu jest przedstawienie charakterystycznych cech poziomów i form edukacyjnych w heskich szkołach, wskazanie tła migracyjnego w Hesji z jednoczesnym ukazaniem miejsca dzieci polskich migrantów realizujących

obowiązek szkolny. Tekst zawiera informacje o strukturze demograficznej landu, w tym Polaków i dzieci polskich w wieku szkolnym. Ukazuje charakterystykę szkolnictwa heskiego, w tym rodzaje szkół ogólnokształcących, i charakterystykę tła migracyjnego na poszczególnych poziomach edukacji.

Słowa kluczowe: Hesja, system edukacyjny, szkoły ogólnokształcące, wielokulturowość, migranci

Abstract

The article is an attempt to show education on the example of one of the federal states of Germany, which is Hesse. It focuses on the multiculturalism of not only the federal state, but, above all, education itself. It shows the multifaceted nature of education, which is a consequence of very complex demographic structures, cultural codes, and the phenomenon of social stratification that are part of the social reality of German schools, including schools in Hesse. The aim of the article is to show the characteristic features of educational levels and forms in Hessian schools, to indicate the migration background in Hesse and, at the same time, to show the place of children of Polish migrants fulfilling compulsory schooling. It contains information about the demographic structure of the federal state, including Poles and Polish school-age children. It shows the characteristics of Hessian education, including the types of general education schools and the characteristics of the migration background at individual levels of education.

Key words: Hesse, educational system, comprehensive schools, multiculturalism, migrants

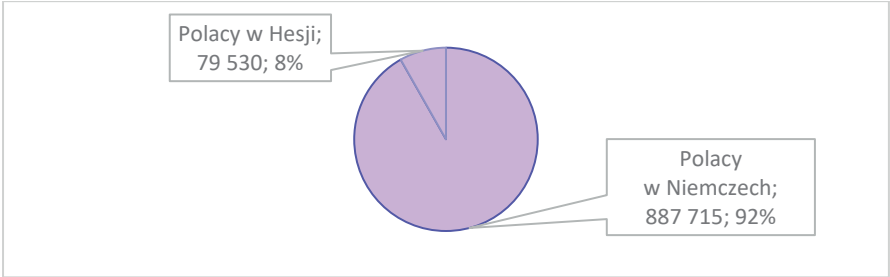
Wprowadzenie i uwagi metodologiczne

Podjęty temat ma charakter monograficzny i opiera się na szczegółowej analizie społecznej przeprowadzonej na podstawie danych statystycznych, w tym opracowań niemieckiej platformy statystycznej, zawierającej spisy Federalnego Urzędu Statystycznego *Destatis*.

Statistisches Bundesamt, Migration und Integration i raporty heskiego Ministerstwa Kultury, Edukacji i Szans (*Ministerium für Kultus, Bildung und Chancen*), oraz na podstawie innych źródeł internetowych wskazanych w tekście. Analiza statystyczna wsparta jest przeglądem literatury przedmiotu i opracowań dla nauczycieli oferowanych przez heskie Ministerstwo. Celem publikacji jest przedstawienie charakterystyki systemu szkół ogólnokształcących w Hesji, z jednoczesnym wskazaniem ich wielokulturowego tła. Artykuł jest kontynuacją podjętych wcześniej analiz, których przedmiotem zainteresowania są dzieci polskie jako migranci, ich możliwości edukacji oraz dane statystyczne związane z obecnością Polaków w Hesji. Główny problem badawczy zawiera pytanie: jaki jest system szkół ogólnokształcących w Hesji, co je charakteryzuje, jakie jest ich tło migracyjne oraz jak przedstawia się w nim obecność dzieci polskich? Badania mają charakter statyczny i są w dużej mierze socjografią. Zawierają też elementy komparatystryki pedagogicznej, co jest efektem porównywania kategorii objętych statystyką (niemieccy uczniowie/uczennice – *Deutsche Schüler/innen*, zagraniczni uczniowie/uczennice/obcokrajowcy – *Ausländer Schüler/innen*). Artykuł ma charakter przeglądowy i nie uprawnia do generalizacji wniosków obejmujących poszczególne nacje, w tym polską, i stan migracji.

Hesja – struktura demograficzna landu i Polacy

Na chwilę obecną (według stanu na dzień 31 marca 2024) (Tabelle. Bevölkerung in Hessen 2024) Hesję zamieszkuje 6 423 507 tys. osób, w tym Niemcy stanowią 5 169 298 tys., z czego według statystyk niemieckich mężczyźni stanowią 2 532 009 tys., kobiety 2 637 289 tys. Osoby innego pochodzenia (*Nichtdeutsche*) stanowią 1 254 209 tys. (mężczyźni 641 051 tys., kobiety – 613 158 tys.). Według danych surowych dotyczących populacji zagranicznej w Niemczech Polacy stanowili 887 715 osób na dzień 31 grudnia 2023 roku (Migration und Integration 2023), z czego Hesję zamieszkiwało 79 530 tys. Polaków (stan na 31 grudnia 2023) (*Ausländische EU-Bevölkerung in Hessen 2023*).

Wykres 1. Polacy w Niemczech, w tym w Hesji
(dane liczbowe i procentowe wg stanu na dzień 31.12.2023 roku)

Źródło: *Ausländische EU-Bevölkerung in Hessen am 31.12.2023*, <https://statistik.hessen.de/unse-re-zahlen/hessen-in-der-eu/bevoelkerung-aus-dem-eu-ausland-in-hessen> (dostęp: 16.09.2024).

Należy dodać, że liczba Polaków w Hesji nieznacznie spada w sto-sunku do danych z poprzednich lat, na co wskazują statystyki niemiec-kie, w tym statystyki poszczególnych landów. Średni wiek Polaków w Hesji wynosi 40,2 lat (Statistischer Bericht. Ausländische Bevölke-rung in Hessen 2023, s. 4). Tabela 1 prezentuje poszczególne grupy wiekowe, co obrazuje także przedmiotową liczbę danych, w tym obej-mujących dzieci w wieku szkolnym i objętych edukacją w szkołach ogólnokształcących

Tabela 1. Polacy w Hesji na dzień 31.12.2023 roku w grupach wiekowych

Do	5–10	10–15	15–20	20–25	25–35	35–45	45–55	55–65	65–75	Pow.	Rok
5 lat	lat	lat	lat	lat	lat	lat	lat	lat	lat	75 lat	
2335	3040	2990	2890	4065	13375	17660	17465	10350	4365	990	2023

Łącznie (2023): 79 530, średnia wieku – 40,2

Źródło: *Ausländische Bevölkerung in Hessen am 31. Dezember 2023. Ergebnisse des Ausländer-zentralregisters*. Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Ladesamt. Wiesbaden, Mai 2024, s. 19–20. https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-05/AI7_j23.pdf (dostęp: 20.09.2024).

Zaznaczone grupy wiekowe wskazują na liczbę dzieci polskich uczęszczających do szkół niemieckich, co będzie podstawą do kolejnych analiz w tekście. Grupy Polaków w przedziałach wiekowych obrazujących wiek reprodukcyjny mogą pozwalać na przyjęcie tezy, że jest to grupa reprezentująca zawodową aktywność (przy średniej wieku 40,2). Fakt ten wskazuje tym samym na istotne znaczenie polskiej populacji w życiu społecznym i gospodarczym Hesji, stanowi ona jednocześnie czwartą (*Ausländische Bevölkerung in Hessen am 31. Dezember 2023*, s. 4) pod względem liczebności nację w Hesji¹. Należy dodać, że migranci skupiają się zwykle w dużych miastach, co dotyczy również Hesji i jej największych aglomeracji miejskich. Z uwagi na wzrastający poziom migracji, w tym także uchodźców z Ukrainy, liczba ludności w Hesji w ostatnich dwóch latach się zwiększyła. Jak podają heskie statystyki z 2022 roku, większość imigracji do Hesji pochodziła z zagranicy (71,2%). Z pozostałych krajów europejskich przybyło prawie 170 000 osób, w tym ponad 88 600 obywateli Ukrainy. Ukraińcy stanowili zatem 28,4% wszystkich osób, które wyemigrowały do Hesji w 2022 roku (*Bevölkerungszahl in Hessen deutlich gestiegen*).

W Komunikacie prasowym nr 101 z dnia 14 marca 2024 roku czytamy, że: „W roku szkolnym 2023/2024 liczba uczniów w szkołach ogólnokształcących wzrosła o 1,3% do 8,8 mln w porównaniu z rokiem szkolnym 2022/2023. Z kolei w szkołach zawodowych odsetek ten spadł nieznacznie o 0,1 proc. do 2,3 mln. Spośród około 11,2 mln uczniów w roku szkolnym 2023/2024 1,7 mln posiada obywatelstwo obce. To o 7% więcej niż w roku szkolnym 2022/2023. Oznacza to, że 15% wszystkich uczniów w Niemczech posiada paszport zagraniczny” (*Pressemitteilung 2024*).

W ocenie Federalnego Urzędu Statystycznego (*Statistisches Bundesamt*) wzrost liczby uczniów w niemieckich szkołach jest konsekwencją migracji z Ukrainy, ich strukturę narodowościową będzie można rozpoznać dopiero wtedy, gdy jesienią 2024 roku dostępne będą ostateczne wyniki statystyk szkolnych. Wstępne wyniki dotyczące uczniów

¹ Najnowsze dane dotyczące populacji w Hesji w 2024 roku, w tym liczby obcokrajowców, będą opublikowane na stronie statistik.hessen.de na początku 2025 roku.

cudzoziemskich odnoszą się do osób, które posiadają wyłącznie obywatelstwo zagraniczne i nie posiadają obywatelstwa niemieckiego (Pressemitteilung 2024).

Wzrastająca liczba uczniów narodowości innej niż niemiecka w szkołach niemieckich przekłada się na poszczególne landy. Przedmiotem zainteresowania niniejszej publikacji jest Hesja. Stąd dla zwiualizowania struktury demograficznej Hesji i wskazania jej tła migracyjnego sytuację tę obrazują dane obejmujące wybrane miasta w Hesji wraz ze wskazaniem statystyk cudzoziemców. Przedstawia to poniższa tabela na przykładzie wybranych miast, stanowiących największe ośrodki miejskie.

Tabela 2. Liczba dzieci migrantów w Hesji, ich procentowy udział, łączna liczba dzieci w wieku poniżej 6 lat i w przedziale wiekowym 6–14 lat

Wybrane miasta Hesji	Wiek dzieci	Procentowy udział dzieci migrantów	Łączna liczba dzieci migrantów zamieszkujących miasto	Odsetek obcokrajowców %	Łączna liczba dzieci w wieku poniżej 6 lat/w wieku 6–14 lat ²
Wiesbaden, Stadt	poniżej 6 lat	4,9	3720	23,2	13 092
	6–14 lat	8,3	6260	23,2	19 609
Frankfurt am Main, Stadt	poniżej 6 lat	4,0	10255	31,4	35 056
	6–14 lat	6,1	15625	31,4	48 378
Offenbach am Main, Stadt	poniżej 6 lat	5,7	3570	39,8	6 287
	6–14 lat	7,1	4450	39,8	8 037

² Podane kategorie wiekowe dotyczą wieku poniżej 6 lat i przedziału 6–14 lat. Źródło: *Die Bevölkerung der kreisfreien Städte und Landkreise Hessens am 31. Dezember 2023 nach Alter und Geschlecht Fortschreibungsergebnisse auf Basis Zensus*, 9. Mai 2011, Mai 2024, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, s. 9 (dostęp: 16.10.2024).

Tabela 2. Liczba dzieci migrantów w Hesji (cd.)

Wybrane miasta Hesji	Wiek dzieci	Procentowy udział dzieci migrantów	Łączna liczba dzieci migrantów zamieszkujących miasto	Odsetek obcokrajowców %	Łączna liczba dzieci w wieku poniżej 6 lat/w wieku 6–14 lat
Darmstadt, Stadt	poniżej 6 lat	4,5	1850	24,1	7 157
	6–14 lat	7,1	2940	24,1	10 222

Źródło: *Migration. Integration. Regionen*, https://service.destatis.de/DE/karten/migration_integration_regionen.html#AZR_ANT_6BU15 (dostęp: 24.09.2024). Prezentowane dane ujmują dwie kategorie wiekowe: poniżej 6 lat i 6–14 lat.

Stan demograficzny obejmujący dzieci w wieku między urodzeniem a 15. rokiem życia największych miast w Hesji pozwala na kształtowanie polityki oświatowej, a jednocześnie ukazuje znaczny odsetek obcokrajowców, co kształtuje wielokulturowy charakter heskich szkół. Generuje on tym samym ciągle nowe rozwiązania organizacyjne i legislacyjne. Jednocześnie wskazuje na warunki szkolne edukacji dzieci polskich, które mając doświadczenie migracyjne (jeśli nie urodziły się w Niemczech), muszą przechodzić przez procesy adaptacyjne i inkulturację w środowiskach wielokulturowych szkół, przebywając w Hesji.

**Charakterystyka szkolnictwa heskiego
w kontekście wielokulturowości – wybrane zagadnienia**

Prezentowane powyżej statystyki wskazują na tło migracyjne, a zatem ukazują wielokulturowy charakter miast i szkół w Hesji. Według danych w Hesji w roku szkolnym 2023/2024 wstępne liczby uczniów obcokrajowców szacowano na 864 900, co stanowiło w stosunku do poprzedniego roku wzrost o 1,8% w przypadku szkół ogólnokształcących i spadek o 0,4% w odniesieniu do szkół zawodowych. Fakt ten wiąże się z nieustannie zmieniającym się stanem migracji.

Wielokulturowość niemieckich szkół w kraju związkowym Hesja jest wpisana w system prawny ustroju szkolnego i przepisy wykonawcze. Ideą przewodnią heskich szkół jest zapis Heskiego prawa szkolnego (*Hessen Schulrecht*), § 2: „Szkóły powinny umożliwiać uczniom, w uznaniu systemu wartości Ustawy Zasadniczej i Konstytucji Państwa Hesji..., kształtowanie relacji z innymi ludźmi zgodnie z zasadami szacunku i tolerancji, sprawiedliwości i solidarności” (*Respektvolles Miteinander. Initiative zur Wertevermittlung*).

Ministerstwo w tzw. *Inicjatywie na rzecz przekazywania wartości* (tamże) podkreśla wagę wspólnych wartości w wielokulturowej przestrzeni społecznej, w tym w szkołach. W roku szkolnym 2024/2025 heskie Ministerstwo Kultury, Edukacji i Szans (*Ministerium für Kultus, Bildung und Chancen*) podjęło starania o wprowadzenie dwóch godzin dydaktycznych tygodniowo nauki podstawowych wartości w ramach nauczania języka niemieckiego. W ocenie Ministerstwa „nie chodzi tylko o ważne kwestie społeczne, ale także o proste, codzienne »dziękuję i proszę«, odpowiedni ton nawet w przypadku konfliktu czy o grzeczne przeprosiny i przyjacielską prośbę” (tamże).

Potrzeba ta wynika z różnic w wielokulturowej szkole i jednocześnie nieznanomości języka niemieckiego. Jej brak staje się główną przyczyną niewłaściwych form językowych używanych w przestrzeni szkolnej. Jak podkreśla Ministerstwo: „praktyczny transfer wartości ma ogromne znaczenie dla wszystkich uczniów / studentów w Hesji” (tamże).

W tym celu w heskich szkołach stosuje się określone materiały dydaktyczne w postaci zeszytów ćwiczeń: „Szkółka w Niemczech – teraz rozumiem” (*Schule in Deutschland – jetzt verstehe ich das*); „Wspólne życie w Niemczech – teraz to rozumiem” (*Zusammen leben in Deutschland – jetzt verstehe ich das*); „Zasady demokratyczne – teraz to rozumiem” (*Demokratische Regeln – jetzt verstehe ich das*) (tamże). Strona ministerialna zamieszcza szereg opracowań i publikacji dla nauczycieli dotyczących polityki migracyjnej w Niemczech i w Europie w ramach portalu „bpb” jako „Federalnego Centrum Edukacji Politycznej (*Bundeszentrale für politische Bildung*)”. Pozwalają one nauczycielom na systematyczne doskonalenie zawodowe i czerpanie wiedzy w zakresie procesów migracyjnych. W jednym z zamieszczonych tam tekstów dotyczących *Migracji i Edukacji w Europie* podkreśla się istniejące różnice

w wynikach szkolnych uczniów pochodzących z rodzin imigranckich (Borgna 2023). Jego autorka, Camilla Borgna z Uniwersytetu w Turynie, zajmująca się socjologią edukacji, polityką oświatową i stratyfikacją społeczną, podkreśla znaczenie edukacji jako warunku integracji społecznej oraz awansu społecznego. W jej opinii „[...] Europa w dużej mierze poniosła porażkę: jak dotąd krajowe systemy edukacji nie wykorzystały szansy na wzmocnienie pozycji dzieci, których rodzina miała historię migracji, poprzez zapewnienie im takich samych możliwości dobrej edukacji. We wszystkich krajach Europy Zachodniej uczniowie ze środowisk migracyjnych osiągają gorsze wyniki niż ich rodzimi rówieśnicy pod względem długości czasu nauki w szkole, umiejętności w kluczowych obszarach, takich jak matematyka, czytanie ze zrozumieniem i przedmioty ścisłe, a także kwalifikacji edukacyjnych” (tamże).

Autorka uważa jednocześnie, że łączy się to z ryzykiem powtarzania klasy, wyboru mniej prestiżowych kierunków kształcenia, a nawet porzucenia szkoły (tamże). Inni autorzy wspomnianego portalu „bpb (*Bundeszentrale für politische Bildung*)” – Jörg Dollman i Cornelia Cristen – piszą: „Często podnosi się argument, że za niekorzystną sytuację edukacyjną odpowiedzialne są same rodziny migranckie. Zamiast konsekwentnie uczyć się języka niemieckiego i starać się o wykształcenie, osiedliliby się w swoim środowisku etnicznym. Ale zajmowane jest także stanowisko przeciwne. Imigranci i ich potomkowie są z pewnością świadomi pod względem edukacyjnym, ale dyskryminacja uniemożliwia im postęp w edukacji. Co można o tym powiedzieć z naukowego punktu widzenia?” (Dollman, Cristen 2021).

Konkluzja badaczy sformułowana na podstawie istniejących badań naukowych skupia się wokół etnicznych nierówności edukacyjnych, wynikających z nadmiernej reprezentacji tych grup społecznych w klasach niższych. Ma to swoje konsekwencje w warunkach bytowych niekorzystnych pod względem ekonomicznym, a zatem dorastaniu w sytuacjach kryzysowych. Badania dowodzą, że niezależnie od statusu uchodźstwa sytuacja ta dotyczy także uczniów niepochodzących ze środowisk migracyjnych (tamże). Potwierdzają to również badania polskie. Waldemar Segiet (2013), nawiązując do kategorii kapitału lingwistycznego Pierre’a Bourdieu, odnosi się do tzw. kapitału rodzinnego, a zatem statusu społecznego rodziny, jej kondycji finansowej

i przyjętych kodów kulturowych, które kreują biografię dziecka i jego szanse edukacyjne. Uchodźstwo jest swoistym społeczno-ekonomicznym stygmatem, który cechuje brak stabilizacji ekonomicznej i społeczną izolację, np. pobyty w ośrodkach dla uchodźców, lęk przed nowym środowiskiem, brak kompetencji lingwistycznych, upośledzających budowanie interakcji (Gmerek 2011). Różnice w kapitałach kulturowych uchodźców/migrantów prowadzą do mechanizmów stratyfikacji społecznej, co widoczne jest szczególnie w wielokulturowej szkole. Kai Maaz (2020a) w publikacji wspomnianego już portalu „bpb” wskazuje na cechy pochodzenia społecznego, w których wyróżnia wspomniany kapitał ekonomiczny, kulturowy i społeczny. Podkreśla również obecność tych nierówności na wszystkich poziomach edukacji, począwszy od edukacji wczesnoszkolnej, po wszystkie jej szczeble łącznie z kształceniem na poziomie wyższym i w systemie edukacji ustawicznej. Stąd też konieczne jest wspomaganie w edukacji, zapobiegające zmniejszaniu nierówności edukacyjnych szczególnie w obszarach pracy z imigrantami. Maaz (2020b) proponuje zastosowanie tzw. wczesnych środków kompensacyjnych, w tym placówek opieki dziennej, które mogłyby przygotować dzieci do edukacji szkolnej i niwelować trudności wynikające z różnic w kapitałach kulturowych. Kolejnym podejściem proponowanym przez wspomnianą autorkę jest unikanie ubóstwa edukacyjnego. Może się ono realizować poprzez wzmożone kształcenie kompetencji społecznych istotnych w kreacji własnej ścieżki życiowej ucznia, a zatem nie tylko w sferze edukacji formalnej. Jak zaznacza Maaz: „w systemie szkolnym należy zwrócić uwagę na to, aby jak największa liczba dzieci zdobyła minimalny poziom podstawowych umiejętności i certyfikatów niezbędnych do dalszej edukacji i kariery” (tamże).

W proponowanej koncepcji wsparcia edukacyjnego Maaz zwraca uwagę na zasadę indywidualizacji, rozwój i doskonalenie koncepcji szkół całodziennych oraz uelastycznienie ścieżek edukacyjnych pomiędzy poziomami kształcenia (tamże).

Należy podkreślić, że Hesja, podobnie jak inne landy Federacji, dostrzega znaczącą rolę języka niemieckiego i kompetencji językowych imigrantów w budowaniu wspólnoty i zasad demokracji, co nie zawsze w przestrzeni społecznej skutkuje pełną integracją i respektowaniem zasad społeczeństwa niemieckiego. Zagraniczny kanał telewizyjny

niemieckiej stacji nadawczej DW (Deutsche Welle) przytacza dane z badań „Obawy Niemców 2024” (Pieper 2024), będących corocznym rankingiem R + V Incurance. Obok obawy przed wyższymi kosztami życia znalazły się w przypadku migracji – „[...] na drugim miejscu strach przed nadmiernym obciążeniem państwa przez uchodźców, na czwartym zaś strach przed napięciami wywołanymi napływem obcokrajowców (tamże)”.

Kraje związkowe – w tym Hesja – konsekwentnie realizują politykę oświatową związaną z migracją, o czym świadczą wytyczne Ministerstwa Kultury, Edukacji i Szans oraz aktualna legislacja. Zmierzają one do wyrównania wspomnianych szans edukacyjnych – niezależnie od tła migracji – i edukacji obywatelskiej. W praktyce szkolnej realizuje się założenia edukacji o demokracji i przeciwdziałaniu ekstremizmowi (Schulpraxis Demokratiebildung 2023). Strona Ministerstwa w Hesji zawiera również materiały dydaktyczne obejmujące zagadnienia konfliktu na Bliskim Wschodzie, wojny i antysemityzmu. Jednocześnie nauczyciele oraz uczniowie mogą korzystać z doradztwa Heskiego Centrum Informacji i Kompetencji przeciw Ekstremizmowi (*Hessisches Informations- und Kompetenzzentrum gegen Extremismus* – HKE) (Umgang in Schulen. Unterrichtsmaterial zum Nahostkonflikt, Umgang mit Krieg und Antisemitismus). Świadczy ono usługi prewencyjne w zakresie edukacji obywatelskiej i przeciwdziałania antysemityzmowi. Oferuje programy i projekty dydaktyczne, które realizowane są przez nauczycieli i instytucje kulturalne, a także wystawy wirtualne. Ich pedagogiczne cele skupiają się wokół budowania komunikacji międzykulturowej oraz międzyreligijnej. Szkoła w Hesji, niezależnie od poziomu kształcenia, zapewnia opiekę psychologiczną. Jej celem jest wzmacnianie odporności psychicznej, w tym w procesach adaptacyjnych. Wspomniane Ministerstwo uznaje, że „klasa powinna stać się miejscem bezpiecznym, które stanie się czynnikiem stabilizującym dla wszystkich członków społeczności klasowej i dla każdej jednostki” (Resilienz. Safe Place).

Tak zwany program promocji odporności „Bezpieczne miejsce” (*Safe Place*), opracowany i wdrożony w Izraelu, jest wprowadzany w heskich szkołach (tamże). Innym realizowanym tam projektem jest program „Zdrowie Psychiczne i Szkoła” (*Psychische Gesundheit und Schule*) opracowany z kolei w Kanadzie i wdrożony w Niemczech

(Unterrichtsprogramm. Psychische Gesundheit und Schule (IMPRES)). Jest on kierowany dla klas 8–10 i starszych, co wiąże się nierzadko z koniecznością pomocy psychologicznej i umiejętnością radzenia sobie ze stresem, w tym stresem wynikającym z adaptacji kulturowej.

Z uwagi na przedmiot analizy zagadnień dotyczących systemu szkolnego Hesji warto zaznaczyć obecność w nim tzw. zajęć uzdrawiających, będących wsparciem dla dzieci i młodzieży imigrantów. Obejmują one promocję i wsparcie psychospołeczne dzieci i młodzieży mających doświadczenie imigracji (Healing Classrooms. Resilienzförderung und psychosoziale Unterstützung für zugewanderte Kinder und Jugendliche). Stwarza to konieczność zatrudniania tzw. psychologów szkolnych, co wiąże się ze współpracą z tzw. Centrum Kompetencji Psychologii Szkolnej w Hesji (KSH) (tamże). Stosowana w szkołach heskich koncepcja *Healing Classrooms* służy realizacji zadań związanych z minimalizowaniem stresu wywołanego migracją i procesem adaptacji kulturowej. Obejmuje ona trzy komponenty: stabilizację środowiska uczenia się, wzmocnienie kompetencji społeczno-emocjonalnych oraz pomoc w relaksacji i koncentracji (tamże). Warto odnieść się w tym przypadku do teorii akulturacji (Berry 1989) i salutogenezy Aarona Antonovsky'ego (1979), uwzględniającej stan psychofizyczny jednostki i jej związek z przeżyciami obejmującymi sytuację migracji. Zdaniem niemieckich badaczy (Riedel i in. 2011) migracja sama w sobie nie musi być wydarzeniem stresogennym, ale zależy od subiektywnej oceny uchodźcy/migranta i jego nastawień psychospołecznych (tamże).

Heski system edukacyjny i rodzaje szkół ogólnokształcących

Omówienie struktury szkolnictwa ogólnokształcącego w Hesji wymaga przedstawienia jego graficznej formy. Zamieszczona poniżej (rys. 1) struktura systemu szkolnego w Niemczech i w Polsce wraz z rodzajami i formami kształcenia oraz czasem trwania edukacji pozwala na komparatystyczne analizy. Nie są one wprawdzie przedmiotem opracowania, ale pozwalają uwzględnić różnice między systemami. Są one

istotne zwłaszcza w sytuacjach migracji dzieci polskich i trudności wynikających z decyzji o wyborze poziomu kształcenia w przypadku szkół niemieckich.

Tabela 3. Uczniowie obcokrajowcy w roku szkolnym 2023/2024 w Hesji wg rodzajów szkół

Schulform / Rodzaje szkół	Schüler/-innen Insgesamt / uczniowie łącznie
Grundschulen	37 290
Förderstufen	749
Mittelstufenschulen	1 577
Hauptschulen	3 113
Realschulen	5 597
Gymnasien	13 346
Schulformbezogene Gesamtschulen	15 692
Schulformübergreifende Gesamtschulen	16 468
Förderschulen	4 583
Schulen für Erwachsene	902
Ohne Angabe (brak informacji)	24 271
Insgesamt / Łącznie	123 588

Źródło: Tabelle. Ausländische Schülerinnen und Schüler an allgemeinbildenden Schulen in Hessen im Schuljahr 2023/2024 nach Schulformen und ausgewählten Staatsangehörigkeiten, Stand: 1. November 2023, Wiesbaden, Februar 2024.

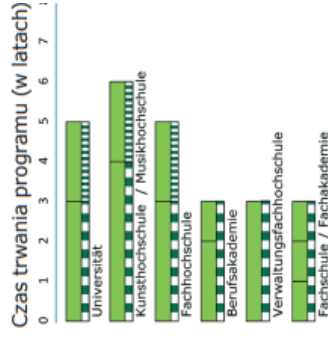
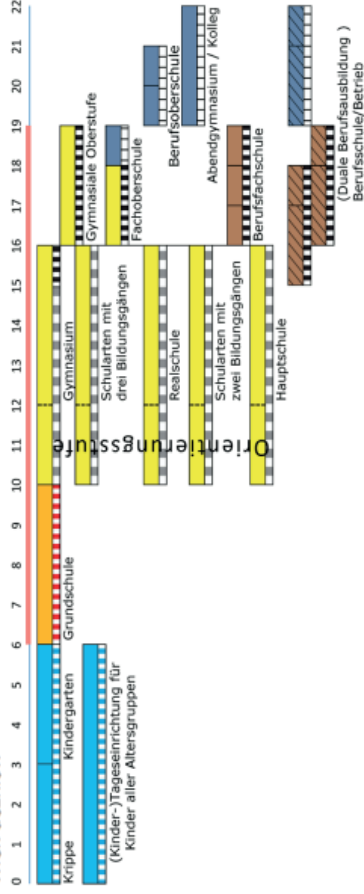
Należy podkreślić, że wyłączenie z zestawienia „szkół dla dorosłych” (*Schulen für Erwachsene*) oraz kategorii „brak danych” (*ohne Angabe*) wskazuje na znaczącą liczbę uczniów obcokrajowców w Hesji wynoszącą 98 415 osób w roku szkolnym 2023/2024. Ta liczba osób objęta jest edukacją w tzw. szkołach ogólnokształcących, będących przedmiotem dalszych analiz.

Warto odnieść się do danych liczbowych wskazujących na sytuację dzieci polskich w szkołach w Hesji. Polscy uczniowie w Hesji w roku szkolnym 2023/2024 stanowili łącznie 1935 osób, z tego:

- *Grundstufen* (poziom podstawowy) – 51;

Niemcy

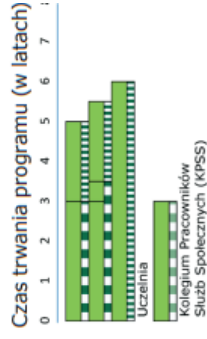
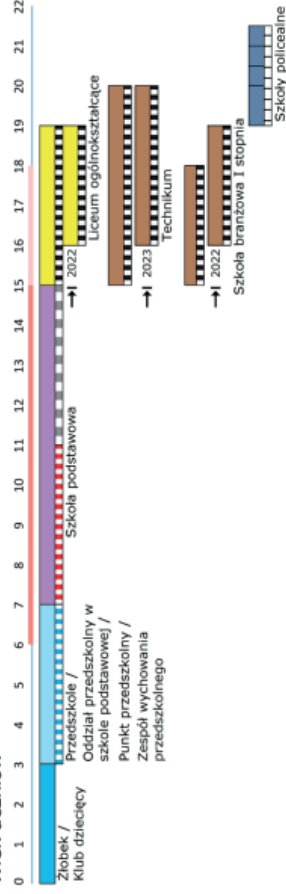
Wiek uczniów

DIE

Polska

Wiek uczniów

PL

Najważniejsze zmiany – kontynuacja reformy:

1. Od roku szkolnego 2019/2020 uczniowie, którzy ukończyli klasę ósmą w szkole podstawowej (jednolita struktura obejmująca poziom ISCED 1 i 2), rozpoczynają naukę w szkole średniej drugiego stopnia w wieku 15 lat.
2. Od roku szkolnego 2019/2020 działają nowe rodzaje szkół średnich drugiego stopnia (4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum). Programy kształcenia 'starego typu' dla absolwentów wygaszonych gimnazjów nadal działają w liceach ogólnokształcących do 2021/2022 r. oraz w technikach – do 2022/2023 r.
3. Od września 2020 r. działają 2-letnie szkoły branżowe II stopnia.

Uwaga: Reforma systemu edukacji obejmuje okres od 1 września 2017 r. do roku szkolnego 2022/2023 (Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe oraz Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo oświatowe).

Rysunek 1. Struktura systemu edukacyjnego w Niemczech i w Polsce

Źródło: *Struktury europejskich systemów edukacji. Diagramy 2019/2020. Eurydice – fakty i liczby*, Wyd. FRSE, Warszawa 2020, s. 17.

- *integrierten Gesamtschulen (Jahrgangsstufen (5–10))* – tzw. integracyjne szkoły ogólnokształcące (poziomy kształcenia (od 5 do 10 klasy)) – 797;
- *Förderstufen* (klasy wspierające) – 127;
- *Hauptschulzweigen* (oddziały szkół średnich – kształcenie ogólne i kursy zawodowe) – 176;
- *Realschulzweigen* (oddziały tzw. szkół średnich zawodowych) – 396;
- *Mittelstufenschulen* (szkoły średnie łączące I i II stopień, ułatwiające przejście do szkoły ponadgimnazjalnej) – 18;
- *Gymnasialzweigen* (oddziały gimnazjalne) – 369;
- *Förderschulzweigen* (oddziały kształcenia specjalnego) – 1 (Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, s. 10).

Wielokulturowość w heskich szkołach ogólnokształcących – ich charakterystyka i tło migracyjne

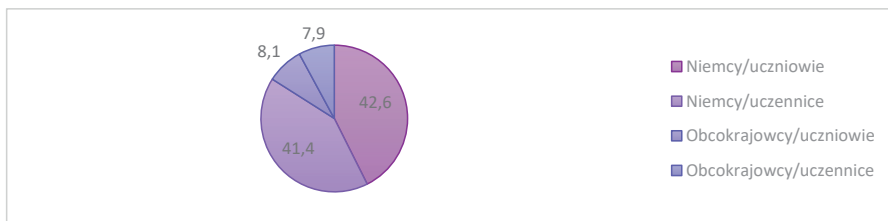
Cechą szkół niemieckich, w tym także szkół heskich (jak wcześniej wykazano), jest ich wielokulturowość, co w zasadniczy sposób kreuje inną rzeczywistość społeczno-kulturową. Wymaga ona tolerancji, akceptacji i uwzględnienia w procesie kształcenia i wychowania różnorodnych aspektów kulturowych, w tym transmisji kultury i jej reprodukcji. Dla zilustrowania struktury sytuacji wielokulturowości niemieckich szkół poniżej zamieszczono procentowy udział uczniów i uczennic w szkołach w Hesji w dwóch kategoriach – *Niemcy i obcokrajowcy* – zgodnie ze źródłami. Wskazano również najnowsze dane dotyczące obecności dzieci polskich.

Szkoła podstawowa w Hesji obejmuje cztery pierwsze klasy, w których obowiązek szkolny rozpoczyna się 1 sierpnia dla dzieci kończących 6 lat do 30 czerwca. W przypadku opóźnienia edukacji o rok dzieci objęte są edukacją w tzw. klasie przygotowawczej w ramach przedszkola, mającej na celu wyrównanie szans edukacyjnych. To samo dotyczy dzieci nieposiadających kompetencji językowych w ramach tzw. kursu wstępnego. Jest on obligatoryjny i trwa 12 miesięcy

w szkole lub ośrodku opieki dziennej. Jego celem jest dostateczne opanowanie nauki języka niemieckiego (Primarstufe. Die Grundschule). W zasadzie jest on skierowany do dzieci imigrantów. Klasy 1 i 2 połączone są w jedną jednostkę z uwagi na różne okresy rozpoczynania nauki w szkole podstawowej (Flexibler Schulanfang). W danej grupie wiekowej na tym poziomie kształcenia nie uwzględnia się testów gotowości szkolnej, co pozwala na wyrównywanie szans u dzieci reprezentujących różne kultury i kapitał kulturowy. W systemie wczesnej edukacji w szkołach heskich realizuje się tzw. plan edukacyjno-wychowawczy BEP (*Bildungs- und Erziehungsplan*) (Frühe Bildung. Bildungs- und Erziehungsplan für Kinder von 0–10 Jahren in Hessen), którym objęte są dzieci od chwili urodzenia do 10. roku życia. Jego celem jest objęcie rozwoju dziecka i jego edukacji działaniami koordynowanymi przez dwa różne resorty: Ministerstwo Spraw Społecznych i Integracji Hesji (HSM) oraz Ministerstwo Kultury Hesji (HKM) (tamże). Należy zaznaczyć, że Hesja jest pierwszym krajem związkowym, który przygotował plan edukacji i wychowania, uwzględniając wyniki badań w zakresie psychologii rozwojowej, neurodydaktyki oraz nauk o wychowaniu (tamże). Hesja w swoim systemie edukacji podstawowej wprowadza rozwiązania, skierowane do dzieci migrantów, w celu wyposażenia ich w znajomość języka niemieckiego i umożliwienia rozwoju we wszystkich dostępnych obszarach, a tym samym adaptacji do oferowanych warunków społecznych i kulturowych. Dla zobrazowania statystyk obejmujących dzieci migrantów oraz uczniów narodowości niemieckiej poniżej zamieszczono wykresy dla poszczególnych poziomów kształcenia.

W szkołach podstawowych Hesji (*Grundschulen*) w roku szkolnym 2023/2024 uczniowie narodowości niemieckiej stanowili 84%, obcokrajowcy zaś – 16% (Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023). W tym samym roku szkolnym łączna liczba uczniów polskich w szkołach podstawowych w Hesji według podanego źródła wynosiła 1690 uczniów (tamże, s. 22). Łączna liczba uczniów z Europy wyniosła 20 523, w tym spoza krajów UE – 7994. Z pozostałych kontynentów w szkołach podstawowych w Hesji znalazło się 3774 uczniów. W roku szkolnym 2023/2024 uczniowie polscy stanowili grupę liczącą 1682 osoby (tamże). Łączna liczba uczniów obcokrajowców w szkołach

podstawowych w Hesji (kraje europejskie i pozaeuropejskie) wyniosła 38 532 osoby (tamże).

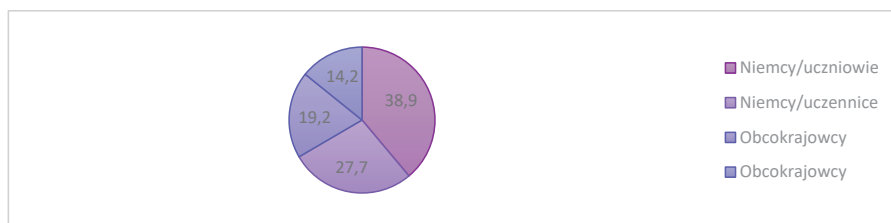
Wykres 2. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w szkołach podstawowych (*Grundschulen*) w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen, Stand: 1. November 2023*, Statistische Berichte, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Juni 2024, s. 10, https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-06/BI1a_j23.pdf (dostęp: 6.10.2024).

Przy wspomnianej liczbie uczniów narodowości polskiej uczniowie z Ukrainy w tym roku szkolnym stanowili grupę liczącą 2722 osoby. Biorąc pod uwagę wieloletnie doświadczenia migracyjne Polaków w Niemczech, należy zauważyć, że liczba dzieci polskich była znacząco mniejsza w stosunku do liczby dzieci z Ukrainy. Wynika to ze skali migracji, a właściwie uchodźstwa z Ukrainy.

Kolejnym poziomem edukacji szkolnej są tzw. *Hauptschulen*, czyli szkoły średnie. Mają one na celu przygotowanie do kształcenia zawodowego. Nacisk jest w nich kładziony na orientację zawodową, co nie zamyka uczniom ścieżki edukacyjnej do dalszego kształcenia, przygotowującego do studiów wyższych. Kluczowymi przedmiotami są: język niemiecki, matematyka i język angielski oraz liczne formy staży zawodowych przygotowujących do pracy (*Bildungsgang. Grundsätzliches zur Hauptschule*). *Hauptschule* kończy się w 9 klasie egzaminem z języka niemieckiego i matematyki oraz tzw. egzaminem projektowym. Jest to swoisty egzamin maturalny, typowy dla szkoły średniej, uprawniający do uzyskania świadectwa szkoły średniej, jednak tylko w przypadku osiągnięcia średniej na poziomie 4,4 lub wyższym. Osiągnięcie

niższych średnich kwalifikuje ucznia do dwuletniej szkoły zawodowej (Zentrale Prüfungen. Hauptschulabschluss). *Hauptschule* daje zatem możliwość uzyskania świadectwa szkoły średniej lub świadectwa kwalifikującego do ukończenia szkoły średniej. Różnica ta wynika ze wskazanej średniej ocen na egzaminie końcowym. Strukturę kształcenia uczniów w *Hauptschulen* w Hesji, z uwzględnieniem jej wielokulturowego charakteru, przedstawia wykres 3.

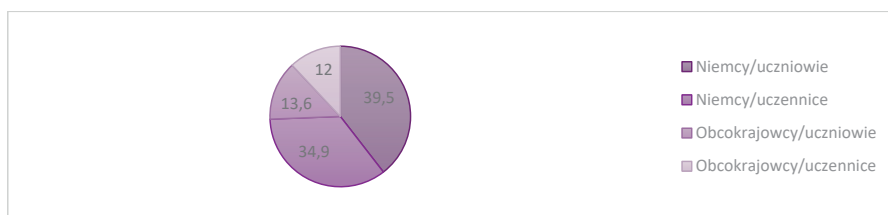
Wykres 3. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Hauptschulen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Juni 2024, s. 11, https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-06/BI1a_j23.pdf (dostęp: 15.10.2024).

Uczniowie narodowości polskiej w *Hauptschulen* w roku szkolnym 2023/2024 stanowili liczbę 298 osób (w roku poprzedzającym – 309) (*Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023*, s. 32). Łączna liczba uczniów obcokrajowców w *Hauptschulen* w Hesji wynosiła w roku szkolnym 2023/2024 – 6348 (Europa i pozostałe kontynenty) (tamże).

Średni poziom kształcenia w Niemczech, a tym samym w Hesji, stanowią tzw. *Mittelstufenschulen*. Jest on również nastawiony na preorientację zawodową oraz odkrywanie talentów i zainteresowań – od 5 klasy wzwyż – w zakresie praktycznej działalności zawodowej (*Bildungsgang. Die Mittelstufenschule*). Szkoły te nierzadko z racji współpracy z przedsiębiorstwami mają charakter regionalny. Realizują staże zawodowe i programy preorientacji zawodowej. Obok przedmiotów ogólnokształcących prowadzone są lekcje zawodowe z następujących

obszarów tematycznych: biznesu, w tym w zakresie żywienia i gastronomii, technologii (elektrotechnika, technologia drewna, metalu, budownictwo, mechatronika, technologia pojazdów, aranżacja wnętrz, badania laboratoryjne) oraz opieki zdrowotnej i społecznej (Berufsbezogener Unterricht). Począwszy od klasy 8, uczniowie jeden dzień w tygodniu uczęszczają na praktyki w szkole zawodowej. *Mittelstufenschule* kończy się w 10 klasie centralnym egzaminem, pozwalającym na kontynuację nauki na II stopniu szkoły średniej ponadgimnazjalnej, np. technikum (Mittlerer Bildungsgang).

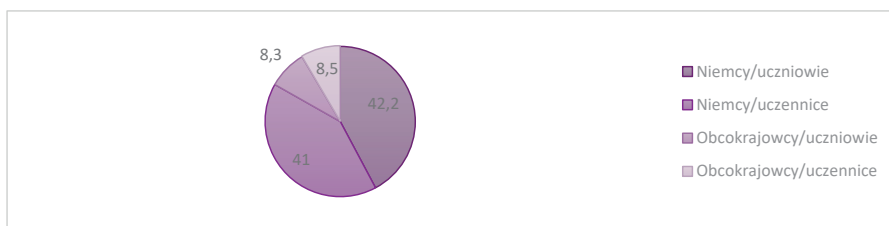
Wykres 4. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Mittelstufenschulen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Juni 2024, s. 12.

Uczniowie w *Mittelstufenschulen* w Hesji pochodzący z innych niż Niemcy krajów europejskich oraz pozostałych kontynentów stanowili 25,6% wszystkich uczniów. W roku szkolnym 2023/2024 w heskich *Mittelstufenschulen* odnotowano 75 polskich uczniów przy ogólnej liczbie uczniów pochodzących z całego świata – 1913 osób. Warto zwrócić uwagę na liczbę 120 uczniów pochodzących z Ukrainy (Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, s. 42).

W ramach kształcenia na poziomie średnim w systemie edukacji szkolnej w Niemczech wyróżniamy także *Realschule*. Jest to również szkoła opierająca się na zintegrowanej formie kształcenia ogólnego oferująca od 7 klasy wybór szerokiej gamy obowiązkowych przedmiotów zgodnie z zainteresowaniami ucznia. Są wśród nich przedmioty

przygotowujące do zawodu. *Realschule* oferuje obok języka angielskiego jako obcego również naukę języka francuskiego. Stawia na interdyscyplinarność oraz preorientację zawodową i staże w instytucjach (Bildungsgang. Grundsätzliches zur Realschule). W 10 klasie szkołę kończy tzw. egzamin centralny składający się z dwóch części: teoretycznej jako egzamin z języka niemieckiego, matematyki, pierwszego języka obcego oraz praktycznej, będącej pracą semestralną z wybranego przedmiotu (Zentrale Prüfungen. Mittlerer Abschluss). W zależności od wyników egzaminu uczeń otrzymuje świadectwo ukończenia szkoły średniej lub też świadectwo kwalifikujące do ukończenia szkoły średniej (w przypadku wyników poniżej średniej 3,0) (tamże).

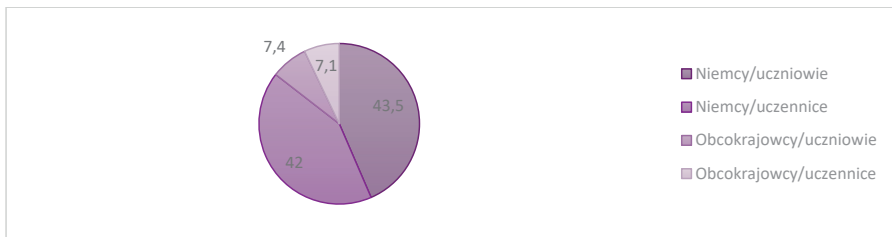

Wykres 5. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Realschulen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Februar 2024, s. 5.

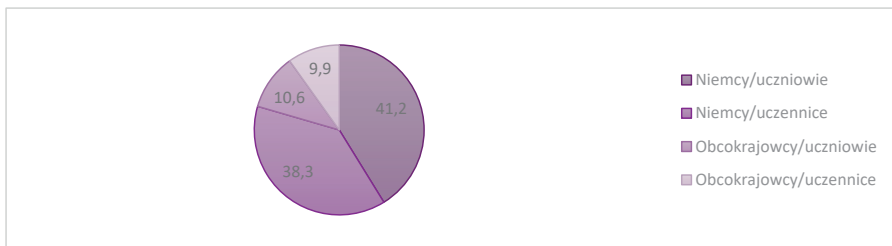
Inną formą kształcenia oferowaną w niemieckim systemie edukacji, w tym w Hesji, jest szkoła ogólnokształcąca, tzw. *Gesamtschule*. Łączy ona kilka programów edukacyjnych szkół średnich i tzw. poziom średniozaawansowany (I poziom gimnazjum) (Sekundarstufe. Gesamtschule). Ten poziom kształcenia obejmuje dwa rodzaje szkół: tzw. szkołę ogólnokształcąca kooperującą z *Realschule* lub *Mittelstufe* (tzw. *Schulformbezogene (kooperative) Gesamtschule (KGS)*). Prowadzone są one jako odrębne oddziały szkolne łączące w programie kształcenia treści typowe dla gimnazjum, aby zapewnić drożność w procesie kształcenia (tamże). Drugą formą w ramach *Gesamtschule* jest zintegrowana szkoła ogólnokształcąca, gdzie nie ma podziału na uczniów *Haupt-*, *Realschule*

czy klas ponadgimnazjalnych, a edukację można kończyć na poziomie klasy 9 (tzw. *Schulformübergreifende (integrierte) Gesamtschule* (IGS)). Mimo obowiązującej integracji treści kształcenia wprowadza się trzy różne poziomy kształcenia w zakresie języka niemieckiego, pierwszego języka obcego, matematyki, chemii czy biologii (tamże).

Wykres 6. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Schulformbezogenen Gesamtschulen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

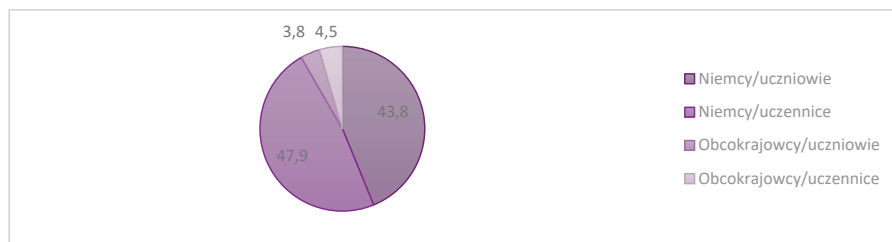
Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Februar 2024, s. 7.

Wykres 7. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Schulformübergreifenden Gesamtschulen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Februar 2024, s. 7.

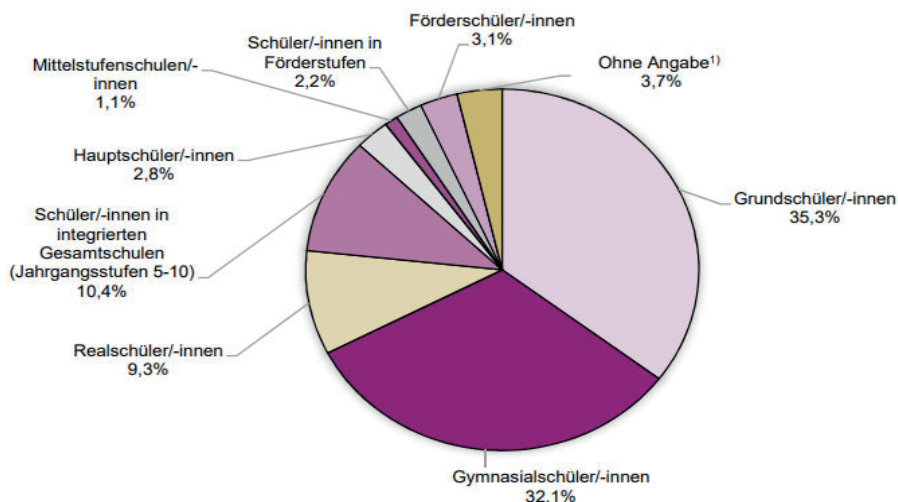
Wymienione wyżej formy kształcenia i rodzaje szkół wskazują na dostosowanie ich form do możliwości i osiągnięć uczniów, co zapewnia tym samym drożność kształcenia. W systemie szkolnym Niemiec przewiduje się kształcenia dla uczniów uzdolnionych intelektualnie i mających w perspektywie kształcenie uniwersyteckie. Są to gimnazja (*Gymnasium*) kończące się maturą. W szkole średniej I stopnia kształcenie obejmuje klasy 5–9 (*Mittelstufenschule*) lub 5–10 (*Realschule*). Drugi poziom kształcenia w *Gymnasium* odpowiada kształceniu licealnemu. Obejmuje ono przedmioty ogólnokształcące oraz prowadzi tzw. gimnazja zawodowe w zależności od preferowanych kierunków studiów. W swojej ofercie edukacyjnej *Gymnasium* odpowiadające polskiemu liceum podkreśla indywidualizację kształcenia, jego profil w zależności od potrzeb ucznia oraz wsparcie językowe i artystyczne (*Der Bildungsgang. Grundsätzliches zum Gymnasium*).

Wykres 8. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w szkołach gimnazjalnych (*Gymnasien*) w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023, Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Februar 2024, s. 6.

We wskazanych wyżej źródłach dotyczących *Realschulen*, *Gesamtschulen*, *Gymnasien* nie zamieszczono danych liczbowych dotyczących uczniów innych nacji – w tym dzieci polskich. Ogólną strukturę liczebności (wartości procentowe) uczniów obcokrajowców i uczniów Niemców w poszczególnych rodzajach szkół przedstawia poniższa fotokopia wykresu (wykres 9).

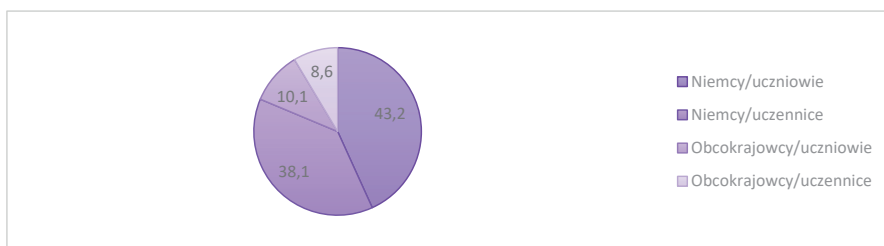

Wykres 9. Uczniowie i uczennice (*Schüler/-innen*) w szkołach ogólnokształcących w Hesji w roku szkolnym 2023/2024 według rodzajów szkół

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen*, Stand: 1. November 2023, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Juni 2024, s. 9.

W systemie szkolnym Niemiec wyróżnia się tzw. *Förderstufen*. Stanowią one jako klasy 5 i 6 tzw. poziomy wsparcia (ze względu na deficyty lub nieznaczne dysfunkcje rozwojowe) przygotowujące do *Hauptschule*, gimnazjum i liceum ogólnokształcącego. W roku szkolnym 2023/2024 liczba polskich uczniów w *Förderstufen* wynosiła 180 osób. W zestawieniu statystycznym w prezentowanym źródle znamieną jest liczba dzieci polskich obok dzieci bułgarskich (194 osoby), chorwackich (110), rumuńskich (186), tureckich (118), ukraińskich (130). Relatywnie do tych statystyk największą liczbę dzieci w *Förderstufen* stanowią dzieci afgańskie (265) i syryjskie (499). Biorąc pod uwagę liczbę Polaków w Hesji, można stwierdzić, że liczba dzieci objętych wsparciem edukacyjnym z racji deficytów rozwojowych wydaje się stosunkowo wysoka w zestawieniu z innymi nacjami w omawianym kraju związkowym,

jaki stanowi Hesja. Należy przypomnieć, że Polacy stanowią na chwilę obecną (według stanu na dzień 31.12.2023) czwartą nację w strukturze demograficznej Hesji – po Turcji, Ukrainie i Rumunii (Ausländische Bevölkerung in Hessen am 31.12.2023 nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten).

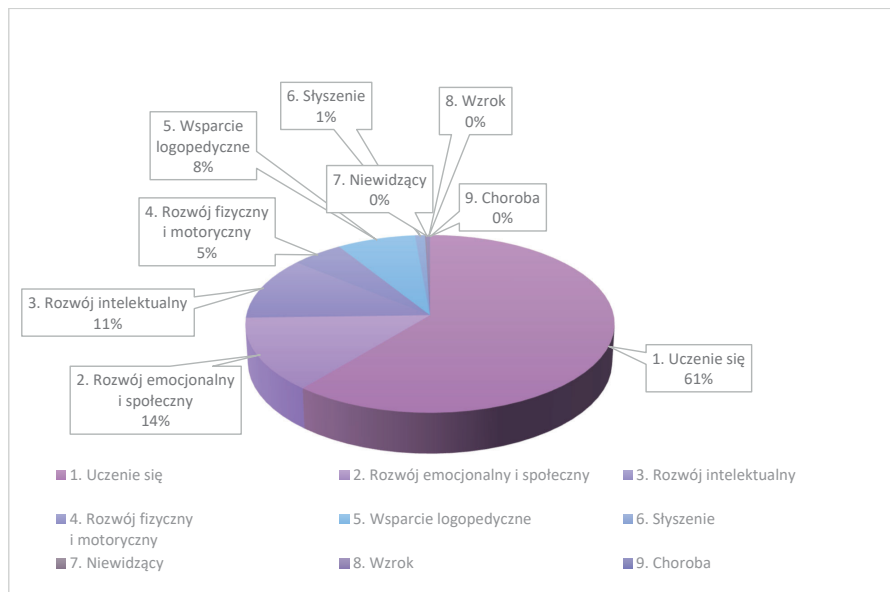
Wykres 10. Uczniowie niemieccy i obcokrajowcy w *Förderstufen* w Hesji w roku szkolnym 2023/2024

Źródło: *Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen*, Stand: 1. November 2023, Statistischer Bericht, Hessisches Statistisches Landesamt, Wiesbaden, Juni 2024, s. 53.

Kształcenie specjalne odbywa się także w ramach typowych szkół specjalnych (*Förderschulen*). Oferują one ukierunkowaną edukację dla dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności, w tym: intelektualnej, fizycznej i motorycznej, związanej z niedowidzeniem i dzieci niewidomych, niedosłyszących i niesłyszących (*Förderschule. Schulen für Schülerinnen und Schüler mit Behinderungen*). Uwzględniają też formy wsparcia związane z tzw. potrzebami specjalnymi (w przypadku polskiej kategoryzacji dzieci wymagających specjalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej). Dotyczą one trudności w uczeniu się, zaburzeń w rozwoju emocjonalnym i społecznym, motorycznym, w rozwoju psychicznym. Obejmują dzieci wymagające wsparcia w mówieniu (pomoc logopedyczna), dzieci z niedosłuchem lub całkowicie niesłyszące, dzieci niedowidzące lub niewidome, przewlekle chore. Spośród uczniów pochodzenia polskiego do szkół specjalnych w Hesji w roku szkolnym 2023/2024 uczęszczało łącznie 216 uczniów (*Die allgemeinbildenden*

Schulen in Hessen 2023, s. 63). Łącznie opieką w szkołach specjalnych wśród obcokrajowców (kraje europejskie i przedstawiciele pozostałych kontynentów) w tym roku szkolnym objęto 4636 uczniów (tamże). Biorąc pod uwagę liczebność różnych nacji w Hesji, dzieci tureckie objęto edukacją w szkołach specjalnych w liczbie 173, ukraińskie – 273, rumuńskie – 362. Z Europy Środkowo-Wschodniej największą liczbę dzieci objętych edukacją specjalną stanowili uczniowie bułgarscy – 516 osób.

Warto wspomnieć, że w heskim systemie szkolnictwa istnieją różne formy wsparcia osób z niepełnosprawnością w zakresie trudności w nauce, rozwoju emocjonalnym i nauczaniu języka (tzw. specjalne wsparcie edukacyjne). W przypadku tzw. wsparcia LER (*Lernen*) obejmuje się wszechstronnym uczeniem dzieci wykazujące trudności w czytaniu, pisaniu i arytmetyce (*Förderschwerpunkte. Sonderpädagogische Förderung*). Koncentracja na rozwoju emocjonalnym i społecznym (*EMS – Emotionale und Soziale Entwicklung*) dotyczy wsparcia uczniów w szkołach ogólnokształcących w tych obszarach mimo zasad stosowanych w ramach programu ogólnego, przy jednoczesnym braku poprawy w uczeniu się (tamże). Trzeci filar w finansowaniu wsparcia uczniów z niepełnosprawnością obejmuje osoby przejawiające patologie w zakresie mowy oraz języka i obejmuje terapię logopedyczną (*SPR – Sprachheilförderung*) (tamże). Poza specjalnym wsparciem edukacyjnym system edukacyjny Hesji wspiera finansowo uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, fizyczną i motoryczną, zaburzeniami widzenia (*SEH – Sehen*), słuchu (*HÖR – Hören*). Istnieją też szkoły dla chorych uczniów przebywających w klinikach i szpitalach (uczących się w trybie pozaszkolnym) (tamże).

Wykres 11. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Hesji w roku szkolnym 2023/2024 według priorytetów rodzajów wsparcia i form kształcenia

Źródło: *Förderschwerpunkte. Sonderpädagogische Förderung*, <https://kultus.hessen.de/schulsystem/inklusion/schwerpunkte-sonderpaedagogischer-foerderung> (dostęp: 7.04.2024).

Kształcenie specjalne kończy przegląd szkół ogólnokształcących w Hesji z jednoczesnym wskazaniem tła migracyjnego i procentowego udziału uczniów reprezentujących inne nacje, w tym także grupę dzieci z Polski. Charakterystyka przedstawionych szkół, poziomów kształcenia i możliwości edukacyjnych ukazuje system szkolny znacznie różniący się od polskiego szkolnictwa, zarówno w obszarze jego organizacji, jak i realizowanej dydaktyki, w tym w realizacji zasady drożności czy indywidualizacji kształcenia. Specyfika systemu szkolnego Hesji w przypadku szkół ogólnokształcących pokazuje stopniowność poziomów kształcenia w zależności od dojrzałości szkolnej, predyspozycji, zainteresowań, nabytych kompetencji – w tym zawodowych. Pragmatyzm niemiecki znajduje zatem także swoje odbicie w systemie edukacji.

Zakończenie i wnioski

Artykuł przedstawia charakterystykę szkolnictwa ogólnokształcącego w Hesji z jednoczesną analizą statystyczną struktury demograficznej, w tym dzieci realizujących obowiązek szkolny w szkołach niemieckich. Wskazanie tła migracyjnego oraz zagadnień związanych z wielokulturowością jest jednocześnie próbą ukazania sytuacji szkolnej dzieci migrantów, w tym dzieci Polaków, w Hesji oraz ich szans edukacyjnych w systemie szkoły niemieckiej. Każdy z opisanych poziomów kształcenia obrazuje ich charakter, priorytety edukacyjne, zasoby organizacyjne i kwestie związane z polityką edukacyjną. Ukazuje także strukturę niemieckich szkół z uwagi na obecność uczniów reprezentujących różne nacje i kręgi kulturowe. Podjęta analiza obrazuje złożoność organizacyjną szkół heskich, ich podstawy legislacyjne, w tym troskę o zasady tolerancji i społecznego ładu. Znaczącym elementem tych starań jest troska o naukę języka niemieckiego, będącego gwarantem socjalizacji kulturowej i adaptacji szkolnej. Przedstawione dane i opis kształcenia w szkołach heskich mogą stanowić merytoryczną pomoc dla polskich nauczycieli zmagających się z postępującą remigracją polskich rodzin i trudnościami adaptacyjnymi w polskich szkołach. W każdym przypadku – niezależnie od kierunków migracji – wiedza o poprzedzającym naukę w danym kraju systemie edukacji jest wręcz konieczna. W zasadzie znajomość systemów edukacyjnych poszczególnych landów w Niemczech w polskiej literaturze pedagogicznej jest rzadkością, co tym bardziej uzasadnia celowość podjętych przeze mnie analiz.

Bibliografia:

- Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 1: Grundschulen, Hauptschulen, Mittelstufenschulen, Förderstufen, Förderschulen, sonderpädagogische Förderung an allgemeinen Schulen. Stand: 1. November 2023*, Statistischer Bericht. Wiesbaden: Hessisches Statistisches Landesamt, 2024. https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-06/BI1a_j23.pdf (dostęp: 6.04.2024).
- Die allgemeinbildenden Schulen in Hessen 2023. Teil 4: Gesamtschulen. Stand: 1. November 2023*. Wiesbaden: Statistischer Bericht, 2024. https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-05/BI1d_j23.pdf (dostęp: 6.10.2024).
- Antonovsky, A. *Health, Stress, and Coping. New Perspectives on Mental and Physical Well-being*. San Francisco: CA Jossey-Bass, 1979.
- Ausländische Bevölkerung in Hessen am 31. Dezember 2023. Ergebnisse des Ausländerzentralregisters*. Statistischer Bericht, 19–24. Wiesbaden: Hessisches Statistisches Landesamt, 2024. https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-05/AI7_j23.pdf (dostęp: 20.09.2024).
- Ausländische Bevölkerung in Hessen am 31.12.2023 nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten*. <https://statistik.hessen.de/unsere-zahlen/bevoelkerung/auslaendische-bevoelkerung-in-hessen-am-jahresende-nach-ausgewaehlten-staatsangehoerigkeiten> (dostęp: 18.10.2024).
- Ausländische EU-Bevölkerung in Hessen am 31.12.2023*. <https://statistik.hessen.de/unsere-zahlen/hessen-in-der-eu/bevoelkerung-aus-dem-eu-ausland-in-hessen> (dostęp: 16.09.2024).
- Berry, J. W. i in. 1989. „Aculturation Attitudes in Plural Societies”. *International Review of Applied Psychology* 2(38): 185–206. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1989.tb01208.x>.
- Die Bevölkerung der kreisfreien Städte und Landkreise Hessens am 31. Dezember 2023 nach Alter und Geschlecht Fortschreibungsergebnisse auf Basis Zensus*, 9. Mai 2011, Mai 2024. Wiesbaden: Hessisches Statistisches Landesamt. https://statistik.hessen.de/sites/statistik.hessen.de/files/2024-05/AI6_j23.pdf (dostęp: 15.10.2024).
- Bevölkerungszahl in Hessen deutlich gestiegen*, [statistik.hessen.de](https://statistik.hessen.de/presse/bevoelkerungszahl-in-hessen-deutlich-gestiegen). <https://statistik.hessen.de/presse/bevoelkerungszahl-in-hessen-deutlich-gestiegen> (dostęp: 18.10.2024).

- Der Bildungsgang. Grundsätzliches zum Gymnasium.* <https://kultus.hessen.de/Schulsystem/Schulformen-und-Bildungsgaenge/Gymnasium/Grundsaeztliches-zum-Gymnasium> (dostęp: 18.10.2024).
- Bildungsgang. Die Mittelstufenschule.* <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-und-bildungsgaenge/mittelstufenschule> (dostęp: 18.10.2024).
- Bildungsgang. Grundsätzliches zur Hauptschule.* <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-undbildungsgaenge/hauptschule/hauptschule> (dostęp: 18.10.2024).
- Bildungsgang. Grundsätzliches zur Realschule.* <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-und-bildungsgaenge/realschule/grundsaeztliches-zur-realschule> (dostęp: 18.10.2024).
- Borgna, C. „Migration in Bildung in Europa. Warum einige Bildungssysteme mehr Chancengleichheit bieten als andere?“. *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 2023. <https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/303485/migration-und-bildung-in-europa/> (dostęp: 5.10.2024).
- Bundescentrale für politische Bildung.* <https://www.bpb.de/> (dostęp: 5.10.2024).
- Dollman, J., Cristen, C. „Ethnische Bildungsungleichheiten“. *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 2021. <https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/211879/ethnische-bildungsungleichheiten/> (dostęp: 5.10.2024).
- Flexibler Schulanfang.* <https://kultus.hessen.de/Schulsystem/Grundschule> (dostęp: 15.10.2024).
- Förderschule. Schulen für Schülerinnen und Schüler mit Behinderungen.* <https://kultus.hessen.de/schulsystem/inklusive-unterricht/schulen-fuer-schuelerinnen-und-schueler-mit-behinderungen> (dostęp: 18.10.2024).
- Förderschwerpunkte. Sonderpädagogische Förderung.* <https://kultus.hessen.de/schulsystem/inklusion/schwerpunkte-sonderpaedagogischer-foerderung> (dostęp: 7.04.2024).
- Frühe Bildung. Bildungs- und Erziehungsplan für Kinder von 0–10 Jahren in Hessen (BEP).* <https://kultus.hessen.de/Schulsystem/Grundschule/Bildungs-und-Erziehungsplan> (dostęp: 7.04.2024).
- Gmerek, T. *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji.* Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011.
- Healing Classrooms. Resilienzförderung und psychosoziale Unterstützung für zugewanderte Kinder und Jugendliche.* <https://kultus.hessen.de/Schulsystem/Schulpsychologie/Healing-Classrooms> (dostęp: 7.04.2024).

- Maaz, K. „Ursachen Bildungsungleichheiten”. *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 18.12.2020a. <https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/322528/ursachen-von-bildungsungleichheiten/> (dostęp: 10.10.2024).
- Maaz, K. „Ansätze zur Verminderung von Bildungsungleichheiten”. *Bundeszentrale für Politische Bildung*, 18.12.2020b. <https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/322534/ansaetze-zur-verminderung-von-bildungsungleichheiten/> (dostęp: 12.10.2024).
- Migration und Integration*. Destatis. Statistisches Bundesamt. <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/rohdaten-auslaendische-bevoelkerung-zeitreihe.html?nn=208952> (dostęp: 16.09.2024).
- Migration. Integration. Regionen*. https://service.destatis.de/DE/karten/migration_integration_regionen.html#AZR_ANT_6BU15 (dostęp: 24.09.2024).
- Mittlerer Bildungsgang*. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-und-bildungsgaenge/mittelstufenschule> (dostęp: 18.10.2024).
- Pieper, O. „Czego boją się Niemcy – na drugim miejscu migracja – badanie”. *Deutsche Welle* 9.10.2024. <https://www.dw.com/pl/czego-boj%C4%85-si%C4%99-niemcy-na-drugim-miejscu-migracja-nowe-badanie/a-70448343> (dostęp: 12.10.2024).
- Pressemitteilung Nr. 101 vom 14. März 2024. https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/_inhalt_2.html (dostęp: 1.10.2024).
- Primarstufe. Die Grundschule*. <https://kultus.hessen.de/Schulsystem/Grundschule> (dostęp: 15.10.2024).
- Resilienz. Safe Place*. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulpsychologie/safe-place-training-fuer-schuelerinnen-und-schueler> (dostęp: 12.10.2024).
- Respektvolles Miteinander. Initiative zur Wertevermittlung*. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/wertevermittlung> (dostęp: 1.10.2024).
- Riedel, J. i in. 2011. „An Integrative Theoretical Framework of Acculturation and Salutogenesis”. *International Review of Psychiatry* 23(6): 555–564. <https://doi.org/10.3109/09540261.2011.637912>.
- Schulpraxis Demokratiebildung*, red. F. Lederer, U. Zoller, B. Tenge-Lyazami, S. Stahl. Hessisches Kultusministerium, 2. aktualisierte Auflage. Wiesbaden, November 2023. (HKM). https://kultus.hessen.de/sites/kultus.hessen.de/files/202312/schulpraxis_demokratiebildung_2._auflage.pdf (dostęp: 12.10.2024).
- Segiet, W. *O związkach edukacji z rodziną. Społeczne konteksty i jednostkowe biografie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013.

Sekundarstufe. Gesamtschule. <https://kultus.hessen.de//Schulsystem/Gesamtschule> (dostęp: 18.10.2024).

Struktury europejskich systemów edukacji. Diagramy 2019/2020. Eurydice – fakty i liczby. Warszawa: Wydawnictwo FRSE, 2020.

Tabelle. Ausländische Schülerinnen und Schüler an allgemeinbildenden Schulen in Hessen im Schuljahr 2023/2024 nach Schulformen und ausgewählten Stattsangehörigkeiten. Stand: 1 November 2023. Wiesbaden, Februar 2024.

Tabelle. Bevölkerung in Hessen am 31.03.2024 nach Gemeinden. Wiesbaden: Hessisches Statistisches Landesamt, September 2024. <https://statistik.hessen.de/unsere-zahlen/bevoelkerung> (dostęp: 28.10.2024).

Umgang in Schulen. Unterrichtsmaterial zum Nahostkonflikt, Umgang mit Krieg und Antisemitismus. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/unterrichtsmaterial-zum-nahostkonflikt-umgang-mit-krieg-und-antisemitismus> (dostęp: 12.10.2024).

Unterrichtsprogramm. Psychische Gesundheit und Schule (IMPRES). <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulpsychologie/impres> (dostęp: 12.10.2024).

Zentrale Prüfungen. Hauptschulabschluss. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-und-bildungsgaenge/hauptschule/hauptschulabschluss> (dostęp: 18.10.2024).

Zentrale Prüfungen. Mittlerer Abschluss. <https://kultus.hessen.de/schulsystem/schulformen-und-bildungsgaenge/realschule/realschulabschluss> (dostęp: 18.10.2024).